

Rezidencijalna segregacija i kvaliteta života u zagrebačkoj mreži naselja

Rubinić, Tomislav

Undergraduate thesis / Završni rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Croatian Studies / Sveučilište u Zagrebu, Fakultet hrvatskih studija**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:111:483309>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-03-31**

Repository / Repozitorij:

[Repository of University of Zagreb, Centre for Croatian Studies](#)

Tomislav Rubinić

2024.

Završni rad

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FAKULTET HRVATSKIH STUDIJA

Tomislav Rubinić

REZIDENCIJALNA SEGREGACIJA I KVALITETA ŽIVOTA U
ZAGREBAČKOJ MREŽI NASELJA

ZAVRŠNI RAD

Zagreb, 2024.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FAKULTET HRVATSKIH STUDIJA
ODSJEK ZA SOCIOLOGIJU

Tomislav Rubinić

REZIDENCIJALNA SEGREGACIJA I KVALITETA ŽIVOTA U
ZAGREBAČKOJ MREŽI NASELJA

ZAVRŠNI RAD
Mentor: doc. dr. sc. Ivan Perkov

Zagreb, 2024.

SAŽETAK

Rezidencijalna segregacija predstavlja proces prostornog odvajanja različitih socijalnih, ekonomskih ili etničkih skupina unutar urbanih područja, koji može biti uzrokovan prirodnim fenomenima, materijalnim uvjetima ili financijskim resursima. Ova segregacija često rezultira u oblikovanju različitih zona unutar grada, pri čemu su određene skupine stanovništva koncentrirane u specifičnim područjima s različitim pristupom resursima i uslugama. Cilj ovog rada je detaljno istražiti kako se rezidencijalna segregacija manifestira u Zagrebu. Rad će se usredotočiti na analizu prostorne raspodjele i socijalne stratifikacije u glavnom gradu Hrvatske. Pritom će se u relaciju staviti trenutno stanje u Zagrebu i zonalni model grada američkog sociologa E. Burgesa koji podrazumijeva raspored urbanih funkcija i socijalnih skupina prema prostornim zonama koje se koncentrično šire oko središta grada.

Sadržaj

UVOD	1
VAŽNOST URBANE SOCIOLOGIJE	2
POČETNA RAZMIŠLJANJA O URBANOJ SOCIOLOGIJI	4
KLASIČNI TEORETIČARI	5
ČIKAŠKA ŠKOLA.....	7
ZONALNA TEORIJA GRADA	9
KVALIETA ŽIVOTA.....	11
REZIDENCIJALNA SEGREGACIJA	12
REZIDENCIJALNA SEGREGACIJA U ZAGREBU	13
RAZLIKA BURGESSOVOG MODELA I ZAGREBA	14
ZAKLJUČAK	16
BIBLIOGRAFIJA.....	17
POPIS SLIKA	17

UVOD

Tema je ovog završnog rada rezidencijalna segregacija i kvaliteta života u zagrebačkim naseljima. Rad će započeti kratkim pregledom urbane sociologije, znanstvene discipline koja proučava život i dinamiku gradskih područja, te naglašavanjem njezine važnosti u razumijevanju suvremenih urbanih problema kao što su društvena nejednakost, stambena politika i rezidencijalna segregacija. Urbana sociologija omogućuje nam bolje razumijevanje kompleksnih odnosa unutar urbanih sredina te načina na koji ti odnosi utječu na svakodnevni život stanovnika.

Glavna teza ovog rada odnosi se na pojam rezidencijalne segregacije, koji će biti analiziran u kontekstu grada Zagreba. Rezidencijalna segregacija predstavlja prostornu razdvojenost različitih socijalnih skupina unutar grada, koja može biti rezultat različitih ekonomskih, socijalnih, političkih i kulturnih faktora. Ova razdvojenost ima značajan utjecaj na kvalitetu života stanovnika, jer utječe na dostupnost resursa poput obrazovanja, zdravlja, radnih mjesta i društvenih usluga. Rad će također istražiti različite oblike segregacije, uključujući ekonomske, etničke, i kulturne dimenzije, te kako one utječu na urbanu strukturu Zagreba.

U svrhu izrade ovog rada korištena je relevantna literatura koja uključuje klasična i suvremena djela iz urbane sociologije, među kojima su radovi Ernesta Burgessa, Georgea Simmela, Karla Marxa, Maxa Webera, kao i radovi domaćih autora poput Ognjena Čaladrovića i Slobodana Bjelajca. Djela ovih autora pružaju teorijski okvir za razumijevanje dinamika koje oblikuju gradske zajednice i društvene odnose unutar njih. Na primjer, Burgessov koncentrični model grada nudi uvid u prostornu organizaciju urbanih područja, dok Simmelova teorija o društvenoj distanci i urbani život doprinosi razumijevanju socijalnih odnosa u gradskom okruženju. Svrha ovog rada je obogaćivanje hrvatskog znanja o rezidencijalnoj segregaciji i kvaliteti života u urbanim područjima, s posebnim naglaskom na zagrebačka naselja. Kroz analizu dostupnih izvora i podataka, cilj je pružiti uvid u specifičnosti urbane sociologije kao discipline i fenomena rezidencijalne segregacije. Najvažniji izvori korišteni u izradi ovog rada uključuju knjigu "Urbana sociologija", koja pruža temeljnu teorijsku osnovu za razumijevanje urbanih fenomena, te Čaladrovićevu knjigu "Kvaliteta života u zagrebačkim urbanim naseljima i lokacijama u zagrebačkoj mreži naselja", koja nudi empirijske podatke i analize specifične za zagrebačko urbano područje. Osim toga, korišteni su i internetski izvori poput Enciklopedije Britannica i Hrvatske enciklopedije, koji nude opće definicije i dodatni kontekstualni okvir

VAŽNOST URBANE SOCIOLOGIJE

Sociologija, kao znanstvena disciplina, razvila se u kontekstu dubokih društvenih promjena izazvanih industrijskom revolucijom. Tijekom ovog perioda, urbanizacija i industrijalizacija drastično su preobrazili način života, posebno u gradovima. Gradovi su postali epicentri radničke klase, čije su teškoće i nepravde postale ključna tema sociološkog istraživanja. Autor Bijedić se osvrće na grad kao na središnji element ljudske povijesti u svojem razmišljanju. U svojem radu „Povijest svijeta“, Bijedić citira Spenglera, koji u svom poznatom djelu „Propast zapada“ sugerira da je povijest ljudske civilizacije zapravo duboko povezana s razvojem i sudbinom gradova. Spenglerova teza je da su promjene u društvu, kulturi i politici u velikoj mjeri oblikovane događajima i transformacijama koje se odvijaju unutar gradskih sredina.¹

Sociolozi su se bavili analizom tih promjena kako bi razumjeli i objasnili društvene fenomene koji su ih pratili. Autor Pulišelić ističe kako su sociolozi „nastojali otkriti nužne veze između teškog stanja proletarijata i primarnih uzroka iz kojih ovo stanje proizlazi“². Ova analiza im je omogućila da istraže uzroke socijalne nepravde, eksploatacije i loših životnih uvjeta koji su karakterizirali radničku klasu u urbanim sredinama. Sociologija je tako postala alat za razumijevanje i adresiranje problema uzrokovanih brzim industrijskim i urbanim promjenama, nudeći uvid u složene odnose između društvenih struktura i individualnih iskustava u novim ekonomskim i socijalnim kontekstima. U ovom smislu, gradovi nisu samo fizička mjesta već i ključni kontekst za razumijevanje dubljih društvenih i kulturnih promjena, kako to i Bijedić u svojim analizama ukazuje³ što naglašava važnost razumijevanja urbanog života u sociološkoj analizi.

Da bismo mogli u potpunosti razumjeti značaj urbane sociologije, potrebno je najprije precizno definirati ovu disciplinu. Urbana sociologija je posebna grana sociologije koja se fokusira na proučavanje gradova i urbanih sredina, zajedno s kompleksnim društvenim, ekonomskim i političkim procesima koji oblikuju život u tim sredinama. Kao disciplina, urbana sociologija istražuje kako urbani prostor i strukture utječu na ponašanje i društvene odnose ljudi koji žive u gradovima. William Flanigan definira urbanu sociologiju kao „područje znanstvenog

¹ Jašarević, M. & Peco, A. (2011). Urbana sociologija i savremeno društvo. (Post)Moderni grad – profiliranje i dezintegracija ličnosti, pp. 119-134.

² Pulišelić, S. (1976). Osnove sociologije. Narodne Novine, p. 40.

³ Jašarević, M. & Peco, A. (2011). Urbana sociologija i savremeno društvo. (Post)Moderni grad – profiliranje i dezintegracija ličnosti, pp. 119-134.

proučavanja koje nastoji otkriti sustavne uzroke i posljedice urbane varijable koja utječe na ljude na prepoznatljive načine.”⁴ Urbana sociologija je ključna jer omogućuje razumijevanje složenih dinamika i odnosa koji oblikuju svakodnevni život stanovnika gradova. Opseg istraživanja unutar ove discipline obuhvaća različite aspekte, uključujući urbanu ekologiju, prostornu organizaciju i načine života urbanog stanovništva. S obzirom na to da sve veći dio svjetske populacije sada živi u urbanim sredinama, proučavanje ovih zajednica postaje izuzetno važno za razumijevanje širokog spektra problema i izazova s kojima se gradovi suočavaju.

Urbana sociologija pruža važne alate za analizu različitih problema, kao što su socijalna nejednakost, procesi urbanizacije, gentifikacija, migracijski tokovi i kulturna raznolikost. Kroz istraživanje tih fenomena, urbana sociologija nudi uvid u to kako društveni, ekonomski i politički faktori utječu na strukturu i funkcioniranje gradova, te kako ti faktori oblikuju iskustva i kvalitetu života ljudi u urbanim sredinama. Na primjer, socijalna nejednakost unutar gradova često se manifestira kroz prostornu segregaciju, gdje određene društvene skupine žive u različitim dijelovima grada s različitim resursima i mogućnostima.

Osim toga, urbana sociologija istražuje i kako se gradovi mogu bolje planirati i upravljati kako bi se smanjile društvene nejednakosti i poboljšala kvaliteta života svih građana. Kroz ovu perspektivu, istraživači mogu razviti politike i strategije koje promiču održiv i pravedan urbani razvoj. To uključuje integraciju različitih društvenih skupina, izgradnju pristupačne stambene infrastrukture, poboljšanje javnog prijevoza i povećanje dostupnosti javnih usluga i zelenih površina. Na taj način gradovi mogu postati inkluzivnija, kohezivnija i otpornija mjesta za život. Smith ističe važnost urbane sociologije riječima: "Urbana sociologija pruža ključne alate za razumijevanje i analizu načina na koji društvene, ekonomske i političke strukture oblikuju život u gradovima, omogućujući pritom identifikaciju obrazaca nejednakosti i razvoja unutar urbanih prostora."⁵ Ovaj citat naglašava važnost urbane sociologije u analizi suvremenih gradskih fenomena i pomaže u oblikovanju boljih i pravednijih urbanih politika. Prema tome, urbana sociologija nije samo teorijsko područje već ima praktične implikacije koje su ključne za rješavanje izazova s kojima se suočavaju moderni gradovi diljem svijeta.

⁴Flannel, W. (2020). *Urban sociology: Images and structure* (5th ed.). Pearson.

⁵ Smith, J. (2008). 'Urban Inequality and the Sociological Imagination', *Journal of Urban Studies*, 15(2), pp. 34-59.

POČETNA RAZMIŠLJANJA O URBANOJ SOCIOLOGIJI

Sociologija, koja je nastala u kontekstu industrijske revolucije, stavlja poseban naglasak na istraživanje grada i urbanog načina života. Gradovi, kao epicentri društvenih promjena, nisu samo fizičke strukture već složene mreže društvenih odnosa i simboličkih značenja. Hrvatski sociolozi Čaladrović i Šarinić definiraju grad kao „više nego skup različitih dijelova; grad postoji samo kao stvarna simbolička eksterna prezentacija.”⁶ Ova definicija naglašava važnost razumijevanja grada ne samo kroz njegove materijalne aspekte, već i kroz simboličke i društvene dimenzije koje oblikuju život u urbanim sredinama.

Urbana sociologija započela je svoj intenzivniji razvoj početkom 20. stoljeća u Chicagu. Ipak, unutar akademske zajednice i dalje postoje nesuglasice oko toga je li ova disciplina adekvatno konstituirana. Kako Čaladrović ističe, "neki autori koji se bave proučavanjem povijesti i nastanka ove discipline smatraju da sociologija grada još nije u potpunosti razvijena te da je potrebno razlikovati deskripciju gradova i gradskog načina života od sociologije grada, koja bi se trebala razviti iz takve deskriptivne orijentacije"⁷ (Chevalier, 1966, str. 309). Urbana sociologija nije nastala iznenada sa Čikaškom školom, već se razvijala kroz različite oblike društvene misli koji su se oblikovali stoljećima. Temelji ove discipline počivaju na radovima ključnih teoretičara poput Karla Marxa, Maxa Webera, Émilea Durkheima i Georga Simmela. Marxova analiza kapitalizma i klasnih sukoba pružila je okvir za razumijevanje društvene dinamike i prostorne nejednakosti u gradovima. Weberova teorija racionalizacije i birokracije omogućila je dublje uvid u strukture urbanih organizacija i njihov utjecaj na svakodnevni život. Durkheimova istraživanja društvene solidarnosti i anomalije pomogla su u shvaćanju kako različite vrste društvenih veza oblikuju urbano iskustvo. Simmelova analiza modernog urbanog života i interakcija u gradskim sredinama ponudila je ključne uvide u psihološke i socijalne aspekte života u velikim gradovima. Svi ovi mislioci svojim su radom doprinijeli temeljnim konceptima i metodama koje su oblikovale urbanu sociologiju kao zasebnu disciplinu unutar šireg okvira sociološke znanosti.

⁶ Čaladrović, O. & Šarinić, J. (2015). Suvermena sociologija grada: Od nove urbane sociologije prema sociologiji urbanog. Naklada Jesenski i Turk.

⁷ Čaladrović, I. (2011). Urbana sociologija. Naklada Ljevak.

Pri razmatranju ove teme važno je razlikovati dva različita pristupa: prvo, sociologiju grada kao deskriptivnu analizu gradskih društava i fenomena, koja se fokusira na detaljno opisivanje i dokumentiranje urbanih pojava i života; i drugo, sociologiju grada kao posebnu granu sociologije, koja ima vlastito područje istraživanja i razvija teorijski okvir za dublje razumijevanje fenomena vezanih uz život u urbanim sredinama. Također, važno je imati na umu da su ideje Čikaške škole sociologije, iako uvelike inspirirane klasičnim teoretičarima, djelomično zastarjele. Zbog toga se ne mogu u potpunosti primijeniti na suvremeni svijet, te je potrebno kritički razmotriti njihovu primjenu na današnje urbane kontekste. Kao prve primjere istraživanja načina života u urbanim naseljima možemo navesti radove nekoliko ključnih teoretičara koji su svojim djelima postavili temelje za razumijevanje grada i urbanog života u kontekstu sociologije.⁸

KLASIČNI TEORETIČARI

Max Weber, jedan od najznačajnijih sociologa, dio velikog sociološkog trojca uz Durkheima i Webera, dao je značajan doprinos urbanoj sociologiji kroz svoje istraživanje funkcija grada, gradske trgovine, i političke strukture. Njegov rad analizira načine na koje su gradovi razvijali specifične ekonomske i političke uloge ključne za razvoj zapadnog društva. Weber je proučavao i kako su različiti gradovi, ovisno o njihovoj povijesti i kulturi, razvili jedinstvene društvene strukture i institucionalne aranžmane, što je imalo dalekosežne posljedice na način na koji su ljudi u tim gradovima živjeli i radili. Max Weber je gledao na gradove kao na ključne elemente u razvoju zapadne civilizacije, ali i kao na vrhunac procesa racionalizacije, hrvatska enciklopedija proces racionalizacije definira kao „skup mjera za postizanje promjena u organizaciji rada, korištenju postojećih tehn. uređaja, materijala, pogonske energije i ljudske radne snage i upravljanju njima radi smanjenja proizvodnoga napora, poboljšanja kvalitete proizvoda i povećanja radnog učinka.”⁹ Prema Weberu, gradovi su predstavljali uravnotežene, samoprivlačujuće sisteme institucija koje su omogućavale efikasnu organizaciju društvenog života, trgovine, prava i politike. Ovaj institucionalni okvir je bio izrazito racionalan, jer je omogućavao planiranje, predvidljivost i efikasnost sve osobine koje su ključne za racionalizaciju.

⁹ racionalizacija. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013. – 2024. Pristupljeno 7.8.2024. <<https://www.enciklopedija.hr/clanak/racionalizacija>>.

Georg Simmel, još jedan ključni teoretičar, fokusirao se na psihološke aspekte urbanog života. U svom poznatom eseju "Velegrad i duhovni život" (Die Großstädte und das Geistesleben), Simmel je istražio kako život u velikim gradovima oblikuje percepciju, osjećaje i ponašanje pojedinaca. On je argumentirao da ubrzani ritam života i intenzivna stimulacija u velegradovima dovode do specifičnih psiholoških prilagodbi, poput osjećaja distance i rezerviranosti te stvaranja osjećaja beznačajnosti, što utječe na međuljudske odnose i društvene interakcije, on je ovo stanje nazvao blaziranost. Blaziranost je definirao kao „osobina pojedinca koji je nezainteresiran blagodatima života“¹⁰. Simmelove su ideje odigrale ključnu ulogu u formiranju temelja za razvoj teorije sociologije grada. Ideje Georga Simmela o interakciji i društvenoj strukturi, posebno u urbanim sredinama, poslužile su kao kamen temeljac za autori Čikaške škole, kao što su Robert Park, Ernest Burgess i Louis Wirth. Oni su razvili njegove teorijske uvide kroz empirijska istraživanja i terenske studije u Chicagu, analizirajući kompleksne mreže socijalnih odnosa i dinamike koje oblikuju svakodnevni život u urbanim centrima. Time su obogatili sociologiju grada i otvorili nove smjerove u proučavanju urbanog života, koji i danas imaju velik utjecaj na sociologiju, urbane studije i planiranje gradova.

Karl Marx i Friedrich Engels također su značajno doprinijeli razumijevanju urbanog života, ali s naglaskom na ekonomske i klasne odnose. Njihovi radovi, kao što su "Komunistički manifest" i "Položaj radničke klase u Engleskoj", analizirali su načine na koje industrijalizacija i urbanizacija oblikuju klasne sukobe i socijalne nejednakosti u gradovima. U "Komunističkom manifestu" (1848), Marx i Engels navode kako je rast gradova usko povezan s razvojem kapitalističkog načina proizvodnje. Oni pišu: "Buržoazija ne može postojati bez neprestane revolucije u sredstvima za proizvodnju, dakle, u proizvodnim odnosima, dakle, u svim društvenim odnosima. (...) Stalna revolucija u proizvodnji, neprekidno uzdrnavanje svih društvenih odnosa, vječna nesigurnost i kretanje, razlikuju buržoazijsku epoha od svih ranijih."¹¹ Marx i Engels su utvrdili kako su gradovi postali epicentri kapitalističke proizvodnje i mjesta gdje su se koncentrirali radnici, što je dovelo do intenziviranja klasnih sukoba i borbe za bolji životni standard. U "Položaju radničke klase u Engleskoj" (1845), Engels opisuje teške uvjete rada i života u gradovima kao što je Manchester, koji je bio simbol industrijske revolucije. On navodi: "Radnička klasa pati zbog tih uvjeta; njihovi domovi su siromašni,

¹⁰ Allan, K. & Daynes, S. (2017). Explorations in classical sociological theory: Seeing the social world (5th ed.). SAGE Publications.

¹¹ Marx, K. & Engels, F. (1848/2012). Komunistički manifest. (Prevoditelj: P. Korunić). Jesenski i Turk.

prljavi, i često u blizini fabrike koja zagađuje zrak; njihov radni dan je dug, a rad iscrpljujući; primaju male plaće koje jedva pokrivaju osnovne životne potrebe."¹²

Na ovim primjerima možemo vidjeti kako su Marx i Engels shvaćali život u urbanim naseljima. Njihovi radovi o gradu i njegovim socijalnim dinamikama pružaju uvid u ranije razumijevanje urbanog života, gdje su naglasili nejednakosti i konflikte proizašle iz kapitalističkog društvenog uređenja. Međutim, ovi tekstovi nisu samo povijesni dokumenti; oni su služili kao važna uvertira i temelj za razvoj moderne sociologije grada. Ova temeljna djela postavila su teorijske okvire koji su kasnije nadograđeni i prošireni od strane članova čikaške škole sociologije, koja je tijekom 20. stoljeća revolucionirala proučavanje urbanih fenomena. Čikaška škola se bavila detaljnom analizom društvenih odnosa unutar gradova, uključujući pitanja migracije, etničke raznolikosti, socijalne mobilnosti i urbanog planiranja. Svojim inovativnim metodama istraživanja i empirijskim pristupom, članovi čikaške škole uspjeli su pojednostaviti razumijevanje kompleksnosti urbanog života, pružajući dublji uvid u interakcije među ljudima i društvene strukture koje oblikuju svakodnevicu u velikim gradovima. Na taj način, njihova su istraživanja ne samo proširila teorijske koncepte Marxa i Engelsa, već su i postavila temelje za suvremenu urbanu sociologiju kakvu poznajemo danas.

ČIKAŠKA ŠKOLA

Nakon što smo obradili doprinose velikih klasičnih teoretičara, sada se možemo posvetiti radu Čikaške škole, koja se s pravom smatra centrom urbane sociologije i "živućim sociološkim laboratorijem." Čikaška škola je tijekom prve polovice 20. stoljeća postavila temelje za moderno razumijevanje grada i urbanih društvenih pojava. Smještena u jednoj od najdinamičnijih i najraznolikijih metropola tog doba Chicagu, Čikaška škola je koristila grad Chicago kao svojevrsni laboratorij za proučavanje različitih urbanih fenomena.

Grad je postao epicentar za istraživanje migracija, etničkih odnosa, socijalne mobilnosti, kriminala, i prostornog uređenja. Sociolozi Čikaške škole, poput Roberta Parka, Ernesta Burgessa, i Louisa Wirtha, koristili su dotad strane metode terenskog istraživanja, intervjua i promatranja, kako bi ušli u srž gradskih zajednica i bolje razumjeli složene mreže odnosa koje oblikuju urbani život. Čikaška škola je svojim radom postavila ne samo temelje urbane sociologije, već i otvorila put za interdisciplinarni pristup proučavanju gradova, uključujući geografiju, antropologiju, i psihologiju. Njihova istraživanja i teorije i danas su relevantni,

¹² Engels, F. (1978). Položaj radničke klase u Engleskoj. (Prevoditelj: V. Mišćin). Naprijed.

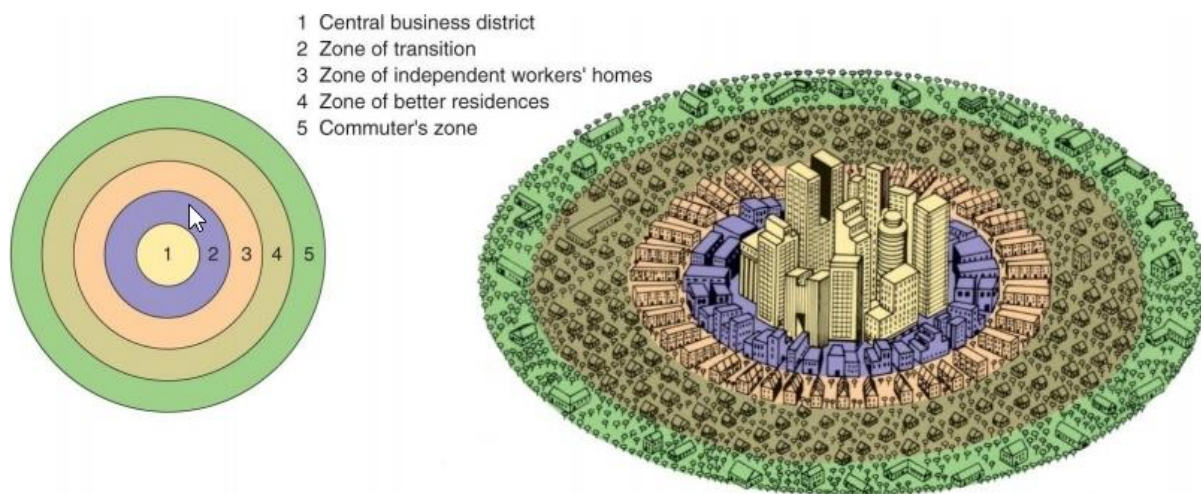
pružajući ključne uvide u razumijevanje urbanih izazova kao što su segregacija, društvena isključenost, gentrifikacija i ekonomska nejednakost. Urbana sociologija se intenzivnije kreće razvijati u 20 i 30 godinama prošlog stoljeća. U idućem djelu rada ću navesti neke od najvažnijih doprinosa čikaške škole.

Posebno se ističe disciplina human ecology (ljudska ili humana ekologija) koja je doživjela značajan razvoj i važnost unutar sociologije grada, posebno u odnosu na druge discipline poput demografije i sociologije sela. Slično kao što biološka ekologija proučava odnose između biljaka, životinja i njihove okoline, humana ekologija proučava čovjeka i njegovu okolinu u najširem smislu. Konkretno, ona se bavi prostornom distribucijom ljudi, grupa i institucija, te proučava odnose između njih, kao i promjene koje se događaju kroz procese adaptacije, kompeticije i prilagođavanja. U gradu, to znači proučavanje prostorne distribucije ljudi i institucija te procesa koji utječu na formiranje tih distribucijskih obrazaca. Intenzivan razvoj ideje o humanoj ekologiji poslužio je kao temelj za raznolika istraživanja i teorije klasične sociologije grada. Ekološko tumačenje grada postalo je osnovni obrazac ponašanja, a također se primjenjuje i kao kauzalni model za objašnjenje određenih društvenih pojava.

Primjerice, problem socijalne delinkvencije tumači se kao problem određenih dijelova grada ili zona koje imaju "lošu ekološku strukturu." Takva struktura može "izazvati" veći stupanj devijantnog ponašanja u usporedbi s nekim drugim dijelovima grada s "boljim" ekološkim sastavom. Ovaj pristup povezuje devijantno ponašanje s određenim karakteristikama urbanih zona, a ne sa širim društvenim procesima ili specifičnim društvenim odnosima koji prevladavaju u određenom društvu. Ideja da se devijantno ponašanje može iskorijeniti poboljšavanjem ekološke strukture grada nastavila se razvijati, posebno u SAD-u šezdesetih godina, kada su mnogi programi tzv. "čišćenja slumova" ili "urbane obnove" bili motivirani željom za mijenjanjem ekološke strukture. Ovakav način promišljanja o gradu kroz koncept zona doveo je do stvaranja zonalne teorije Ernesta Burgessa, jednog od najistaknutijih članova Čikaške škole sociologije. Burgess je, zajedno s Robertom Parkom, razvio teoriju koja urbanistički prostor promatra kao skup koncentričnih zona, svaka sa svojim specifičnim socijalnim i ekološkim karakteristikama. Ova teorija, poznata kao Koncentrični model grada, postala je ključna u razumijevanju kako se gradovi razvijaju i šire, kao i u analizi društvenih problema unutar urbanih sredina.¹³

¹³ (Čaladrović, I. (2011). Urbana sociologija. Naklada Ljevak.

ZONALNA TEORIJA GRADA

Zonalna teorija grada Burgessa, poznata i kao koncentrični model gradskog razvoja ili Burgessov model koncentričnih krugova, teorija je urbanog razvoja grada koju je osmisliog sociolog Ernest Burgess 1925. godine. Ova teorija objašnjava na koji su način gradovi organizirani i kako se šire od svog središta prema periferiji. Iako je Burgess svoj model zasnovao na proučavanju grada Chicaga on se smatra se može primijeniti i na druge gradove koji su slični po svojoj strukturi i povijesti razvoja, ali je uglavnom primjereniji za američke gradove koji su se razvijali različito od europskih. Burgessov model temelji se na ideji da se grad širi prema vanjskim rubovima u nizovima koncentričnih krugova ili zona, pri čemu svaka zona predstavlja različite funkcionalne dijelove unutar grada. "The zonal model of urban land use assumes that the city grows outward from a central area in concentric circles, with each ring representing different land uses and social zones".¹⁴

Prema ovom modelu, grad je podijeljen na pet glavnih zona. Prva je centralna poslovna zona (CBD), koja predstavlja jezgru grada i središte poslovnih aktivnosti, trgovine, financijskih institucija i administrativnih funkcija. Ovaj prostor karakteriziraju visoke zgrade, visoke cijene zemljišta i velika gustoća poslovnih subjekata. Druga je tranzitna zona, koja okružuje centralnu poslovnu zonu i odlikuje se mješavinom stambenih, komercijalnih i industrijskih objekata. Ovdje se često nalaze starije zgrade u stanju propadanja ili se koriste za jeftinije stanovanje, poput starih kuća i zgrada pretvorenih u stanove za iznajmljivanje. Ovo područje često je dom

¹⁴ (Burgess, E.W. (1925). The city: Suggestions for investigation of human behavior in the urban environment. University of Chicago Press.

novim imigrantskim i nižim socioekonomskim grupama zbog nižih troškova života. Treća je zona niskih stambenih cijena, koju čine radničke stambene četvrti. U ovoj zoni nalaze se manje kuće i stanovi koji su povoljniji od stambenih prostora u daljim zonama, a naseljavaju je uglavnom radnici i zaposlenici nižih slojeva društva koji žive blizu svojih radnih mjesta. Četvrta je zona srednje stambene cijene, koja sadrži stambene četvrti srednje klase s jednoporcijalnim kućama, vrtovima i boljim životnim uvjetima u usporedbi s unutarnjim zonama. Stanovnici ove zone često preferiraju mirniji i prostorniji način života daleko od buke i zagađenja gradskog centra. Najudaljenija zona je zona prigradskih i ruralnih naselja, koja obuhvaća prigradska i ruralna područja. U ovoj zoni nalaze se veliki posjedi, seoske kuće i moderna naselja, a stanovnici obično putuju (komutiraju) do središnjih područja grada na posao. Iako je Burgessov model prekretnica za razvoj urbanističke teorije, u startu je bio suočen s određenim kritikama i ograničenjima.

Jedna od glavnih kritika je nedostatak univerzalne primjene, iz razloga što se model temelji na specifičnom razvoju Chicaga tijekom ranog 20. stoljeća i nije univerzalno primjenjiv na sve gradove, posebno one izvan SAD-a ili gradove s različitim povijesnim, kulturnim i geografskim kontekstima. Također, model je previše pojednostavljen jer ne uzima u obzir različite faktore koji mogu utjecati na prostorni raspored, kao što su topografija, prirodni resursi, infrastruktura i zakonske regulative. Urbanistički prostori su dinamični i brzo se mijenjaju, a Burgessov model ne uzima u obzir evoluciju i prilagodljivost gradova kroz vrijeme.

Unatoč kritikama, Burgessova zonalna teorija ostaje temeljna za razumijevanje urbanog razvoja i pruža korisne uvide u način na koji se prostorni raspored gradskih funkcija može zamisliti. Ovaj model i dalje služi kao polazna točka za mnoge studije u urbanizmu, geografiji i društvenim znanostima. U ovom radu koristit ću Burgessovu teoriju kako bih usporedio urbanistički razvoj Zagreba i Chicaga.

KVALIETA ŽIVOTA

Kvaliteta života je pojam kojim se misli na opće blagostanje pojedinca ili zajednice, uključujući materijalne aspekte poput prihoda, imovine, radnog mjesta i nematerijalne aspekte kao što su zdravlje, obrazovanje, društveni odnosi, sigurnost, sloboda, zadovoljstvo životom, i okoliš. Kvaliteta života se može definirati kao sveukupno iskustvo života i koliko je ono ispunjavajuće i značajno za pojedinca. Osobine kućanstava i sadržaji u susjedstvu ispituju se na dvije razine na primarnoj i sekundarnoj. Već za vrijeme procesa modernizacije osnovni tehnički uvjeti za kvalitetu života su zadovoljeni diljem svijeta osiguravajući da su kućanstva opskrbljena električnom energijom i vodom, imaju grijanje, te su priključena na javni kanalizacijski sustav. Danas su većina razvijenih i zemalja u razvoju (uključujući Hrvatsku) dostigle ovu razinu. Samo nerazvijene i siromašne zemlje u svijetu još nisu dosegnule taj stupanj.

Sekundarni uvjeti odnose se na postojanje tehničkih uređaja u kućanstvima, korisnih svakodnevnih aparata kao što su hladnjaci, perilice posuđa, telefoni, ali i pristup internetu. Kada govorimo o takvoj opremljenosti kućanstva, kupnja ovisi o raznim čimbenicima kao što su stupanj obrazovanja ljudi, ukupni prihod kućanstva te osobne preferencije, pa je stoga teže biti objektivan u istraživanju. Ipak, standard života i troškovi života u određenoj zemlji obično određuju minimalni broj kućanskih aparata, a te se informacije zatim koriste u istraživanju. Dobiveni rezultati pokazuju je li kvaliteta života stanovnika u njihovim kućanstvima i neposrednom susjedstvu (udaljenost 15 minuta hoda od kuće) zadovoljavajuća ili ne.

Rezultati također otkrivaju što možda nedostaje i kako poboljšati situaciju. Infrastruktura susjedstva procjenjuje se s društvenog, tehničkog i ekološkog stajališta. Promatra se primarna, osnovna i sekundarna društvena infrastruktura: opskrba vodom i električnom energijom, supermarketi, vrtići, osnovne škole, poštanski uredi, zdravstveni centri, ceste, dostupnost javnog prijevoza, javna rasvjeta, parkovi, prikupljanje i zbrinjavanje otpada, zelene površine, kulturni centri i slično. U nekim novim stambenim naseljima jasno se vidi kako određene institucije, usluge i javne pogodnosti mogu poboljšati ili smanjiti ukupnu kvalitetu života. Postojeća kvaliteta života može pridonijeti korisnoj vrijednosti stambenog naselja. Kada stambeno naselje ima dobro razvijenu infrastrukturu, njegova korisna vrijednost je visoka. Naselje sa slabom infrastrukturom ne zadovoljava potrebe svojih stanovnika i ima nisku korisnu vrijednost

REZIDENCIJALNA SEGREGACIJA

Rezidencijalna segregacija odnosi se na fizičko razdvajanje različitih društvenih, etničkih, rasnih ili ekonomskih skupina unutar određenog geografskog područja ili naselja. S. Kuti ističe da je pri istraživanju ovog fenomena ključno uzeti u obzir etničku i rasnu pripadnost. Do rezidencijalne segregacije dolazi zbog kombinacije prirodnih uvjeta i socijalno-ekonomskih razlika koje oblikuju privlačnost određenih dijelova grada.

Prema Bjelajcu, postoje dva glavna faktora koja utječu na ovaj proces. Prvo, tu su prirodni ili radom stvoreni uvjeti života, kao što su stanje okoline, opremljenost i sposobnost sredine da zadovolji temeljne potrebe stanovništva. Ovi čimbenici čine određene dijelove grada privlačnijima za određene društvene slojeve. Drugo, razlike među društvenim slojevima unutar različitih dijelova grada vidljive su u mogućnostima da se vlastita sredina uredi prema specifičnim potrebama i interesima. Atraktivnije sredine privlače više društvene slojeve koji posjeduju znanje i društvenu moć da te sredine dalje razvijaju, dok se u manje atraktivnim dijelovima takav razvoj odvija sporije ili ga nema.

Kako bi se razumjeli različiti aspekti prostorne diobe, Bjelajac (1993) naglašava potrebu za diferenciranim pristupom u planiranju. Prostor se dijeli na substandardne i nadstandardne dijelove, što stvara nezadovoljstvo kod stanovnika koji žive u substandardnim dijelovima, dok stanovnici nadstandardnih dijelova često ne razumiju to nezadovoljstvo. Ova nejednakost dodatno naglašava razlike među dijelovima grada, ometajući normalno funkcioniranje grada i donošenje odluka o njegovom razvoju.

Grad se time zatvara unutar svojih granica, ali i unutar šireg regionalnog prostora; regionalne nejednakosti pridonose segregaciji unutar grada, dok segregacija dodatno produbljuje podijeljenost prostora na širem području. Povijest urbanog razvoja pokazuje da su promjene u infrastrukturi i društvenim normama često preoblikovale gradove. Kada su, primjerice, uvedeni novi sanitarni standardi (kao što su osunčanost stanova, dostupnost vode, kupaonice, WC-i), društveni slojevi koji su ranije živjeli u elitnim dijelovima gradskog centra počeli su migrirati u novorazvijene četvrti poput Bačvica i Meja, prilagođavajući se novim zahtjevima izgradnje.

Danas svjedočimo novoj promjeni paradigme, gdje su stranci, koji ranije nisu mogli kupovati nekretnine u našoj zemlji, sada dobili tu mogućnost. Najveći interes pokazuje se za stanovima

u povijesnoj jezgri grada, što bi moglo promijeniti njezin socijalni status. Iako to još nije masovna pojava, povijesna jezgra i dalje nosi obilježja "sluma". Ovi trendovi ukazuju na to da je rezidencijalna segregacija složen i dinamičan proces, oblikovan dugoročnim društvenim, ekonomskim i političkim promjenama, koji ne prestaje evoluirati i danas.

REZIDENCIJALNA SEGREGACIJA U ZAGREBU

Rezidencijalna segregacija u Zagrebu, koja se manifestira kroz različite procese tranzicije i post-tranzicije, ne samo da oblikuje prostornu organizaciju grada, već ima i duboke implikacije na društvenu pravdu. Teorija društvene pravde, koja se temelji na načelima pravedne raspodjele resursa, jednakih mogućnosti i zaštite temeljnih prava svih pojedinaca, pruža okvir za razumijevanje kako prostorne i socioekonomske nejednakosti dovode do nepravde unutar urbanih sredina. Pod općim stanjem okoliša podrazumijeva se kvaliteta vode, zraka i tla, kao i utjecaj okoliša na zdravlje i kvalitetu života građana.

U Zagrebu, ove su ekološke i zdravstvene varijable neravnomjerno raspodijeljene među različitim dijelovima grada, s jasnim korelacijama između nižeg socioekonomskog statusa i lošijeg stanja okoliša. Istraživanja Ivana Perkova (2022)¹⁵ ukazuju na to da su stanovnici manje razvijenih dijelova grada, poput Kozari Boka, Jakuševca, Peščenice, Dubrave i Sesveta, izloženi većem riziku od zagađenja i nižoj kvaliteti života. Ova ekološka nejednakost odražava se u zdravlju stanovnika, gdje su oni s nižim socioekonomskim statusom prisiljeni živjeti u uvjetima koji su izravno štetni za njihovo zdravlje. Teorija društvene pravde naglašava važnost pravedne distribucije ne samo ekonomskih resursa, već i životnih uvjeta koji omogućavaju dostojanstven život.

Rezidencijalna segregacija u Zagrebu rezultira situacijama u kojima stanovnici s nižim prihodima i manjim pristupom resursima žive u područjima s lošijom infrastrukturom, slabijim pristupom uslugama i većim ekološkim rizicima. Ovaj neravnomjerni pristup resursima i uslugama krši načela društvene pravde jer dovodi do sustavne marginalizacije i socijalne isključenosti određenih skupina. U središnjim dijelovima Zagreba, gdje se odvija proces reurbanizacije, kvaliteta života i pristup resursima mogu biti značajno viši u usporedbi s periferijskim područjima. Stanovnici s višim socioekonomskim statusom, koji imaju bolji

¹⁵ Perkov, I. (2022) *Društvo otpada*. Zagreb: Pergamena.

pristup obrazovanju, zdravstvu i ekonomskim prilikama, često žive u bolje razvijenim područjima, dok oni s nižim statusom ostaju u manje razvijenim i ekološki ugroženim područjima. Ovaj oblik prostorne segregacije produbljuje društvene nejednakosti i perpetuira ciklus siromaštva i marginalizacije.

Iz perspektive društvene pravde, urbana mreža Zagreba, koja funkcionira kroz hijerarhijski sustav središnjeg grada i perifernih naselja, predstavlja izazov pravednoj raspodjeli resursa i jednakim mogućnostima za sve stanovnike. Pristup kvalitetnim javnim uslugama, čistom okolišu i sigurnim stambenim uvjetima ne bi trebao biti privilegij samo određenih socioekonomskih skupina, već pravo svakog građanina, bez obzira na mjesto stanovanja. Zagreb, kao i mnogi drugi gradovi, mora težiti većoj društvenoj pravdi kroz inkluzivno urbanističko planiranje koje uzima u obzir potrebe svih svojih građana. To uključuje ulaganje u infrastrukturni razvoj perifernih područja, osiguravanje pristupa osnovnim uslugama i resursima, te smanjenje ekoloških i socijalnih rizika u manje razvijenim dijelovima grada. To je jedini način kojim možemo postići pravedniji grad u kojem svi građani imaju jednake mogućnosti za kvalitetan život, što je temeljni cilj društvene pravde.¹⁶

RAZLIKA BURGESSOVOG MODELA I ZAGREBA

Kada primijenimo Burgessov koncentrični model na grad Zagreb, postaje jasno da ovaj teorijski okvir ne može u potpunosti objasniti složenost njegovog prostornog i socioekonomskog razvoja. Iako Zagreb, poput mnogih drugih gradova, ima središnje poslovno područje koje dijelom odgovara Burgessovom modelu, mnogi aspekti urbanog razvoja pokazuju značajna odstupanja. Jedan od ključnih razloga zbog kojih Burgessov model nije u potpunosti primjenjiv na Zagreb leži u specifičnoj povijesti i geografiji grada.

Zagreb se stoljećima razvijao na križanju važnih trgovačkih ruta, a njegov rast bio je oblikovan raznolikim kulturnim, političkim i ekonomskim utjecajima. Grad se širio sjeverno i južno od rijeke Save, s povijesnim jezgrama na Gradecu i Kaptolu koje su postale integralni dijelovi šireg urbanog tkiva. Ovaj povijesni razvoj stvorio je jedinstvenu urbanu strukturu u kojoj su različite funkcionalne zone često isprepletene, a ne uredno raspoređene u koncentrične krugove.

¹⁶ Svirčić Gotovac, A. & Zlatar, J. (eds.) (2015). Kvaliteta života u novostambenim naseljima i lokacijama u zagrebačkoj mreži naselja. Institut za društvena istraživanja u Zagrebu.

Središnje poslovno područje Zagreba proteže se oko Trga bana Jelačića i nekoliko ključnih ulica u njegovoj blizini, uključujući povijesne zgrade, trgovine, uredske prostore i kulturne institucije. Iako ovo područje donekle odgovara ideji centralnog poslovnog distrikta iz Burgessovog modela, poslovne funkcije u Zagrebu nisu ograničene na jedan prostor. Poslovni centri također se nalaze uz Aveniju Vukovar, Radničku cestu i zapadne dijelove grada, što ukazuje na rasprostranjenost poslovnih sadržaja koja ne odgovara koncentraciji predviđenoj ovim modelom. Prostorna organizacija stambenih zona u Zagrebu također se razlikuje od predviđanja. U gradu nema stroge prostorne segregacije stambenih područja prema socioekonomskom statusu. Iako postoje luksuznije četvrti poput Šestina i Pantovčaka te socijalna naselja poput Dugava, u mnogim dijelovima grada prisutna je mješavina različitih stambenih tipologija. Primjerice, u Donjem gradu nalazimo starije stambene zgrade koje su dom stanovnicima različitih socioekonomskih profila, dok se u istom području nalaze i komercijalni i kulturni sadržaji.

Novi Zagreb, izgrađen na južnoj obali Save tijekom socijalističkog razdoblja, predstavlja poseban slučaj. Ova planirana naselja s velikim brojem stambenih zgrada, zelenih površina i osnovne infrastrukture ne slijede Burgessov model. Iako geografski odvojen od povijesne jezgre, Novi Zagreb ima vlastiti centar i funkcionalne zone, čime se može promatrati kao zaseban urbani entitet unutar šireg zagrebačkog područja. Satelitski gradovi poput Velike Gorice, Zaprešića, Samobora i Sesveta dodatno fragmentiraju urbani prostor Zagreba. Razvoj ovih naselja na periferiji često je bio spontan, bez jasnog plana i adekvatne infrastrukture, što je dovelo do loše prometne povezanosti i rezidencijalne segregacije. Ova fragmentacija dodatno komplicira primjenu Burgessovog modela na Zagreb.

Zagreb je podložan dinamičkim promjenama koje proizlaze iz modernih urbanističkih trendova i socioekonomskih transformacija. Globalizacija, tranzicija iz socijalističkog u kapitalistički sustav te integracija u Europsku uniju donijele su promjene u načinu na koji se grad razvija. Razvoj poslovnih i trgovačkih zona izvan povijesnog centra, poput onih na zapadu i istoku grada, pokazuje trendove povezane s neoliberalnim urbanizmom. Stoga, Zagreb predstavlja primjer grada u kojem socioekonomske i prostorne razlike nisu uredno raspoređene u koncentrične krugove, već su rezultat složenih povijesnih, društvenih i ekonomskih dinamika. Zagrebački urbani razvoj bolje odgovara modelima policentričnog grada, gdje različiti dijelovi grada koegzistiraju u složenom urbanom mozaiku.

ZAKLJUČAK

Ovaj rad istražuje složenu dinamiku rezidencijalne segregacije i njezin utjecaj na kvalitetu života unutar zagrebačke urbane mreže. Analizirana tema otkriva povezanost između prostorne distribucije stanovništva, društveno-ekonomskih faktora i dostupnosti urbanih resursa. Rezidencijalna segregacija nije samo prostorni fenomen, već ima duboke posljedice na socijalnu koheziju, jednakost u pristupu uslugama i cjelokupni urbani razvoj. Segregacija u urbanim područjima poput Zagreba odražava šire društvene nejednakosti i postavlja izazove za urbano planiranje koje treba prepoznati i adresirati u budućim urbanističkim i socijalnim politikama. Kvaliteta života unutar grada ovisi o dostupnosti ključnih resursa poput obrazovanja, zdravstva, javnog prijevoza i rekreacijskih prostora, što direktno utječe na životne uvjete građana i njihove svakodnevne iskustva. U tom kontekstu, urbana mreža Zagreba suočava se s izazovom stvaranja inkluzivnog okruženja koje bi poticalo jednakost i smanjenje razlika među različitim dijelovima grada. S ciljem unapređenja urbane kvalitete života, nužno je razviti pristupe koji promoviraju ravnomjernu distribuciju resursa i integraciju različitih socio-ekonomskih skupina unutar grada. Potrebno je kontinuirano istraživati i razumjeti faktore koji pridonose rezidencijalnoj segregaciji kako bi se kreirale učinkovite mjere koje će doprinijeti smanjenju nejednakosti i potaknuti održivi urbani razvoj. Zaključno, za postizanje bolje kvalitete života unutar urbane mreže Zagreba, ključno je razvijati pristupe koji promiču ravnomjernu distribuciju urbanih resursa i integraciju različitih društveno-ekonomskih skupina. Rezidencijalna segregacija treba biti shvaćena kao složen fenomen koji utječe na socijalnu koheziju i pristup ključnim uslugama, čime se dugoročno oblikuje kvaliteta života u gradu.

BIBLIOGRAFIJA

Allan, K. & Daynes, S. (2017) *Explorations in classical sociological theory: Seeing the social world*. 5th edn. SAGE Publications.

- Burgess, E.W. (1925) *The city: Suggestions for investigation of human behavior in the urban environment*. University of Chicago Press.
- Čaldarović, I. (2011) *Urbana sociologija*. Naklada Ljevak.
- Čaldarović, O. & Šarinić, J. (2015) *Suvermena sociologija grada: Od nove urbane sociologije prema sociologiji urbanog*. Naklada Jesenski i Turk.
- Engels, F. (1978) *Položaj radničke klase u Engleskoj*. Prevoditelj: V. Mišćin. Naprijed.
- Flannel, W. (2020) *Urban sociology: Images and structure*. 5th edn. Pearson.
- Jašarević, M. & Peco, A. (2011) 'Urbana sociologija i savremeno društvo. (Post)Moderni grad – profiliranje i dezintegracija ličnosti', pp. 119-134.
- Kutli, S., Gregurović, M. & Božić, S. (2020) 'Ograničenja konceptualizacija rezidencijalne segregacije: Povratak socijalnom prostoru?', *Sociologija i prostor*, 58(3), pp. 267-289.
- Marx, K. & Engels, F. (1848/2012) *Komunistički manifest*. Prevoditelj: P. Korunić. Jesenski i Turk.
- Perkov, I. (2022) *Društvo otpada*. Zagreb: Pergamena.
- Pulišelić, S. (1976) *Osnove sociologije*. Narodne Novine.
- 'Racionalizacija' (2013-2024) *Hrvatska enciklopedija*, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža. Pristupljeno 7.8.2024. Available at: <https://www.enciklopedija.hr/clanak/racionalizacija>.
- Smith, J. (2008) 'Urban Inequality and the Sociological Imagination', *Journal of Urban Studies*, 15(2), pp. 34-59.
- Svirčić Gotovac, A. & Zlatař, J. (eds.) (2015) *Kvaliteta života u novostambenim naseljima i lokacijama u zagrebačkoj mreži naselja*. Institut za društvena istraživanja u Zagrebu.

POPIS SLIKA

<https://images.squarespace-cdn.com/content/v1/57cf17802e69cf96e1c4f406/1478038061728-CQIONWI5TWAOEDGF5Q63/image-asset.jpeg>